

Lukemisen merkitys ja muutos lukukokemuskertomuksissa

Silja Juopperi

Vapaa-ajan lukeminen on ollut viime aikoina mielenkiinnon kohteena eri tieteenaloilla ja julkisessa keskustelussa. Tässä artikkelissa tarkastelen Elämää lukijana -keruuseen vastanneiden kertomuksia lukukokemuksiin liitetystä merkityksistä. Olen kiinnostunut syistä, mikä saa heidät lukemaan vapaa-ajalla kirjoja ja mikä lukemisessa vetää puoleensa. Teemoittelin lukukokemuksille annettuja merkityksiä aineiston perusteella ja keskeisiksi teemoiksi nousivat intohimoinen lukeminen, salaa lukeminen, tietoa etsivä lukeminen, eskapistinen lukeminen ja viihdyttävä lukeminen. Kertojat lukivat intohimoisesti, kun lukemisesta tuli niin houkuttelevaa, ettei intoa voinut kontrolloida. Jos lukemista piti rajoittaa jonkun auktoriteetin toimesta, päätyivät kertojat lukemaan salaa. He lukivat salaa kolmesta syystä: lukemista ei hyväksytty, kirja ei ollut sopiva tai lukemisen ajankohta oli väärä. Vastaajat löysivät kirjoista monenlaista tietoa, kuten historiasta tai kulttuureista mutta kirjat tarjosivat myös vertaistukea ja samaistumisen kohteita. Lukemalla tavoiteltiin niin ikään pakoa arjesta tai jostain ikävästä elämässä sekä pelkästään viihtymistä. Esiin nousseita lukemisen merkitysten teemoja yhdistävää uppoutumisen lumo eli esteettinen illuusio sekä miellyttävän tunnetilan tavoittelu. Rinnalle tulleista medioista huolimatta koetaan kirja kertomuksissa edelleen 2010-luvulla merkittäväksi elämysten ja ymmärryksen kasvattamisen välineeksi.

Artikkelini tavoitteena on tuoda näkyväksi 1920–1980-luvulla syntyneiden kirjoittajien kertomuksia omista lukukokemuksistaan. He kertovat kokemuksista kirjojen lukemisesta vapaa-ajalla. Etsin kertomuksista lukukokemusten merkityksellistämisen tapoja ja niissä ilmeneviä muutoksia, joita ihmiset ovat kuvanneet *Elämää lukijana* -keruun teksteissä.

Artikkelissa yhdistän lukemisen tutkimusta ja muistitietotutkimusta. Aineistona käytän *Elämää lukijana* -keruun aineistoa. Rajasin tähän artikkeliin analysoitavaksi tekstejä, joissa pohditaan lukukokemuksia monipuolisesta sekä niiden merkitystä kirjoittajalle. Teemoittelin kertomusten lukukokemuksia ja yhdistin teemat kokonaisuuksiksi.

Lukemiseen on kohdistettu viime aikoina runsaasti mielenkiintoa eri tieteenalojen tahoilta (esim. Lukutaito: Sulkunen & Nissinen 2014; Sulkunen & Nissinen 2012.; Heikkilä-Halttunen 2015; Terveys, hyvinvointi: Toyne & Usherwood 2001; Huotilainen & Peltonen 2017; Watson 2015; Kidd & Castano 2013) sekä julkisessa keskustelussa (esim. Helsingin Sanomat: 25.10.2017: Kun kirja ei kiinnosta, 1.10.2017: Pisa-menestyksen takana

vaanii nurja puoli: tuhannet suomalaisnuoret lukevat niin surkeasti, etteivät selviä arjen tilanteista, 8.8.2017: Lapsen lukutaito ei kehity riittävästi vain verkossa, sanoo lukutaitoa pitkään tutkinut professori – kirjojenkin pariin kannattaa houkutella). Usein lukemista tutkitaan määrällisesti erilaisten tilastojen (esim. Tilastokeskus: Ajankäyttö; Suomen yleisten kirjastojen tilastot) valossa. Laadullista lukemisen tutkimusta on tehty etenkin Suomessa vähän.

Kokemus muistelukerronnassa ja kertomusten tutkimuksessa

Folkloristi Ulla-Maija Peltonen (2009, 15) määrittelee kokemuksen ihmisen itsensä elämäksi asiaksi tai tapaukseksi, josta jää muistijälki. Kokemus rakentuu tulkinnasta ja se on ymmärrykseen ja kokemuksiin pohjautuvaa tietoa asioista, jotka liittyvät kunkin oman elämän kontekstiin.

Kokemukset voi pukea joko sanalliseen tai kirjoitettuun muotoon, jotta niihin voisi saada tarttumapintaa (Laurén 2006, 80). Elettyjä kokemuksia usein esitetään, tulkitaan ja jäsennetään kertomusten muodossa (Hyvärinen 2007, 137). *Elämää lukijana* -aineisto muodostuu kirjoitetuista muistelukertomuksista ja ne muodostuvat kirjoittajien omista kokemuksista. Kirjoitukset täyttävät henkilökohtaisen kerronnan kriteerit: Ne kerrotaan minämuodossa ja niiden sisältö on hyvin monimuotoista ja epäyhtenäistä. Kertomuksia määrittää sisällön dramaattisuus (Stahl 1989, 12–15). Kirjoittajat tulkitsevat kokemuksiaan kirjoitushetkellä. Itse kokemuksesta voi olla kulunut aikaa vähän, ehkä päiviä tai viikkoja, tai paljon, jopa vuosikymmeniä. Kirjoittajat valitsevat, mitä kertovat ja mitä kertomuksessaan painottavat sekä mitä mahdollisesti jättävät kertomatta. Omakohtaisuudella korostetaan kertomuksen totuudellisuutta. (Laurén 2006, 79.)

Nimitän keruuaineiston kirjoituksia lukukokemuskertomuksiksi. Tarkoitin lukukokemuksilla lukemisesta syntyneitä kokemuksia ja olen kiinnostunut erityisesti kokemuksille annetuista merkityksistä. *Elämää lukijana* -aineistossa ihmiset kirjoittivat, miten lukemisesta ja tässä aineistossa lähinnä kirjoista tuli tärkeitä heidän elämässään. Millainen rooli lukemisella heille on ja oli ennen, ja mikä lukemisesta tekee merkitsevää ja miksi? Kokemukset ovat osa mennyttä ja kirjoittajat esittävät nykyhetkessä kokemuksilleen antamia merkityksiä (Meretoja 2018, 54–55; Fludernik 1996, 28–29). Kokemuskertomusten subjektiivisuus on ainutlaatuaista. Lukukokemusten merkitykset ovat kirjoittajille itselleen totta ja ne ovat artikkelissa tarkastelun kohteena. Kokemusten historiallinen totuus ei ole tässä yhteydessä olennaista.

Tarkastelen lukukokemuskertomuksia kokemukseen liittyvällä tutkimustavalla, missä tutkimusaihe on laaja sekä sisällöllisesti että ajallisesti. *Elämää lukijana* -keruun vastauksista useat ovat elämäkerrallisia. Kertomukset ovat inhimillinen tapa jäsentää ja ymmärtää asioita, joita on kokenut. Kokemuskeskeisen tutkimustavan mukaan nojaan oletukseen, jonka mukaan kokemus voi tulla osaksi tietoisuutta tarinoiden kautta. Kertomusten analyysissä tavoitteenani on kokonaisuuden ja sisällön ymmärtäminen. Jaottelen kokemuskertomukset teeman mukaan. (Squire 2013, 47–49.)

Analysoidut lukukokemuskertomukset etenevät ajallisesti järjestyksessä ja ovat kertojille muistamisen arvoisia. *Elämää lukijana* -aineistossa kirjoittajat pohtivat kokemusten, tapahtumien ja ajan lisäksi tuntemuksiaan. Kertomukset sisältävät elämän käännekohtia, mutta ne kertovat myös arkisista kokemuksista ja niiden merkityksistä. (Squire 2013, 48.) Kirjoitukset painottuvat paljon lapsuuden ja nuoruuden ajan lukemiseen – siihen, miten lukeminen tuli heidän elämäänsä, miten lukemiseen suhtauduttiin ja oliko luettavaa helposti saatavilla. Lapsuus- ja nuoruusajan lukemista kuvataan useissa kertomuksissa nostalgisin

sävyin, kuten muistoissa lapsuusajasta yleisesti kerrotaan (Korkiakangas 1999, 172). Aikuisiän lukemisen kuvauksissa painottuu lukeminen merkittävänä keinona rentoutua. Toisaalta kerrotaan myös vapaa-ajan puutteesta työssä käymisen ohella ja pienten lasten vanhempina. Eläkeiässä saatetaan kertoa siitä ilosta, kun on aikaa viimein lukea.

Temaattinen aineiston lukeminen

Tarkasteltavan aineiston (yhteensä 32 tekstiä) kirjoittajista yksi on syntynyt 1920-luvulla, lähes puolet 1930–1940-luvuilla (15), neljännes 1950–1960-luvuilla (8) ja neljännes 1970–1980-luvuilla (8). Hyödynnän aineiston käsittelyssä laadullista sisällönanalyysia (esim. Tuomi & Sarajärvi 2018; Braun & Clarke 2006), jolla tavoittelen temaattista sisällön jäsentelyä. Kysyn kertomuksilta, mitä niissä kirjoitetaan lukukokemuksista ja niille annetuista merkityksistä. Olen kiinnostunut syistä, jotka saavat ihmiset lukemaan. Mikä lukemisessa kiehtoo ja miksi se on tärkeää? Peilaan teemoihin liittyviä aineistositaatteja lukijoiden koko kertomuksiin, sillä tarkoitus ei ole tulkita kontekstista irrotettuja sitaatteja.

Merkitsin kertomuksissa esiin nousseita lukukokemuksiin ja niiden merkityksiin liittyviä kohtia. Kuvailin kohdat sanalla tai kahdella ja vertailin annettuja merkityksiä toisiinsa. Yhdistelin esiintyneet teemat isommiksi aiheiksi. Merkittävimmät teemat ovat näin salaa lukeminen (noin neljäsosa kirjoittajista), intohimoinen lukeminen (noin kolmasosa), tietoa etsivä lukeminen (yli puolet), viihdyttävä lukeminen (noin kolmasosa) ja eskapistinen lukeminen (noin neljäsosa).

Elämää lukijana -keruun kutsussa annettiin suuntaviivoja kertomusten sisältöön. Keruukutsun viidestä esitetystä teemasta kolme sisältää kysymyksiä, joiden vastauksiin osittain tässä artikkelissa kiinnitän huomiota. Kolme teemaa ja minua kiinnostavat teeman kysymykset ovat seuraavat:

I Kerro lukuelämyksistäsi ja lukemisen merkityksistä elämäsi eri vaiheissa.

II Kerro ensimmäisistä kirjoistasi. Missä iässä ja keneltä sait kirjoja? Mitä ne olivat?

Millaisia muistoja liittyy kirjastoon ja kirjakauppoihin? Millaisia muistoja on kotisi kirjoista ja niiden säilytyspaikoista? Oliko kirjoja, joiden lukemista rajoitettiin tai kiellettiin ja joita luit salaa? Millaisia muistoja sinulla on lukemistilanteista? Miten lapsuudenkodissasi ja lähipiirissäsi suhtauduttiin lukemiseen?

II Miten lukemisen kulttuuri on muuttunut elämäsi aikana? Mitkä ovat tärkeimpiä ja rakkaimpia kirjojasi, joista et missään nimessä halua luopua? Miksi juuri nämä kirjat? Milloin, missä ja millaisissa tilanteissa luet nyt? Millaisia paikkoja lukemisella, kirjoilla ja kirjahyllyillä on nykyisessä kodissasi? Ovatko lukemistilanteet ja mielikirjasi muuttuneet ajan kuluessa? (SKS Elämää lukijana -kysely.)

Muita kysytyjä teemoja olivat muistot sanoma- ja aikakauslehdistä sekä kokemukset sähköisistä kirjoista. Kutsussa esitetyt kysymysteemat nousivat suoraan kirjoitusten temaattisessa luennassa omiksi teemoikseen, mutta kirjoituksista löytyi myös muita tärkeitä lukukokemuksiin liittyviä teemoja, joita keruukutsussa ei kysytty.

Keruukutsun kysymyksistä muodostuu temaattisesti vastauksia ohjaava kertomus. Keruukutsussa esiintyvä lukemiseen liittyvä teema salaa lukeminen nousee esiin. Intohimoisesta lukemisesta kutsussa ei sen sijaan kysytä. Teemat tietoa etsivä lukeminen, viihdyttävä lukeminen ja eskapistinen lukeminen nousevat esiin niin ikään kysymättä. Lähes kaikki kirjoittajat ovat käyneet dialogia keruukutsussa esitettyjen kysymysten kanssa (kyselyaineistojen dialogisuudesta ks. Olsson 2016). Osa kirjoittaa lukukokemuksistaan liittäen keruun kysymykset tekstinsä kehykseksi, kun toiset puolestaan vastaavat keruukutsussa esitettyihin kysymyksiin sitoen vastauksensa yhtenäiseksi kertomukseksi. Teksteistä voi tunnistaa kysymyksen, johon kirjoittaja vastaa, vaikka kirjoitus olisi eheä kertomus. Keruuta voi verrata teemahaastatteluun sen suhteen, miten keruuseen vastanneet reagoivat kyselyyn.

Vertaan keruukutsun antamaa kertomuskehystä kirjoituksiin. Peilaan esiin tuotuihin merkityksiin lukukokemustutkimuksissa esiin tulleita merkityksiä. Pohdin myös teemojen suhteita toisiinsa: löytyykö niistä yhdistäviä tekijöitä ja voiko merkityksiä tunnistaa muista yhteyksistä kuin lukukokemuksista.

Lapsuusajan lukemisesta nousi mieluisimpana muistona ääneen lukeminen (ks. Tuija Laineen artikkeli tässä teemanumerossa). Lapsuusaikaan painottuviin lukukokemusten merkityksiin liittyviä tärkeitä teemoja olivat myös intohimoinen lukeminen ja salaa lukeminen. Nimitän riippuvuutta aiheuttavaa lukemista artikkelissa intohimoiseksi lukemiseksi. Lukuinto voisi olla käyttökelpoinen termi, mutta intohimoisuus kuvaa paremmin kontrolloimattomuutta joka lukuinnokkuuteen liittyy. Salaa lukemisessa lukukokemuksen houkutus tuntui niin tärkeältä, että luettiin myös luvatta.

Intohimoinen lukeminen ja salaa lukeminen esiintyvät molemmat seurauksena siitä, että lukeminen tarjoaa mukaansa tempaavan, kiehtovan maailman, josta lukija ei haluaisi luopua. Lukija haluaisi palata ja upota kirjan tarinaan yhä uudelleen. Narratologit tunnistavat käsitteen esteettinen illuusio, joka tarkoittaa lukiessa saavutettua miellyttävää mielentilaa, jossa lukija uppoutuu mielikuvissaan ja tunteen tasolla kirjassa esitettyyn maailmaan ja kokee sen hyvin samanlaisena kuin oikean maailman (ei kuitenkaan identtisenä). Mieli prosessoii aitoa jäljittelevän maailman. (Wolf 2014, 1; Schaeffer & Vultur 2005, 239.)

Esteettinen illuusio tarkoittaa uppoutumista (*absorption*). Wolfin (2014, 1) mukaan tutkimuksessa on käytetty myös synonyymeja immersio (*immersion*), osallistuminen (*involvement*), psykologinen osallistuminen (*psychological participation*) ja kuljetus (*transportation*), mutta esteettistä illuusiota hän kuvaa termeistä tyydyttävimmäksi. Immersiosta puhutaan aikamme ilmiönä, jossa pelien maailmaan uppoutuminen herättää samanlaista huolta, pelkoa ja arvelua kuin viime vuosisadan alkupuolella lukemiseen uppoutuminen herätti. 1980-luvulta alkaen yleistyneissä tietokonepeleissä (Lindblom 2009, 15) nähdään myös paljon hyvää, mutta toisaalta ei voida olla aivan varmoja, missä kulkee kohtuullisuuden raja. Vasta 1970–1980-luvuilla yhteiskunnan tahto määrätä, mikä oli hyvää kirjallisuutta (mm. kirjastojen kokoelmat), alkoi vapautua (Mäkinen 2001, 131–132). Aineiston perusteella aikaisempina vuosikymmeninä joissakin kirjastoissa tuli romaanin rinnalla lainata tietokirja, tai opettaja määritteli koulumenestyksen perusteella, mitä kirjoja oppilas sai lainata.

Miellyttävän mielentilan lukijat kertovat saavuttavansa myös tietoa etsivässä lukemisessa, viihdyttävässä ja eskapistisessa lukemisessa. Miellyttävyyden ja uppoutumisen kokemukset saavat näissä teemoissa hieman erilaisia lähestymistapoja kuin intohimoisessa lukemisessa ja salaa lukemisessa.

Lukukokemusten merkityksistä muodostamani teemat eivät ole selvärajaisia, vaan ne ovat välillä hyvin lähellä toisiaan. Kysymys on siitä, miten ihminen jäsentää lukemiseen

liittyviä kokemustensa merkityksiä. Kokemuksen merkityksen jakaminen toisille ei ole kovin suoraviivaista: Ihminen voi kertoa tänään kokemuksensa merkityksestä toisin kuin huomenna. Mitä hän painottaa, mitä jättää kertomatta tai pystyykö hän tulkitsemaan ja representoimaan kokemustaan lähellekään siten, kuin on asian lopulta kokenut? Voiko toinen ihminen tavoittaa kokemukseni merkitystä toisen esittämällä tavalla? Kokemukset eivät välttämättä käänny sanoiksi. Nämä kysymykset mielessä pitäen pohdin kokemuksista esitettyjä tulkintoja. Käyn kertomuksia läpi viiden mainitun teeman kautta, jotka ovat nousseet esiin tärkeimpinä tarkastellessani *Elämää lukijana* -keruuta.

Intohimoinen lukeminen

Lukuinnon kerrotaan usein syntyneen varhaislapsuudessa ääneen lukemisen seurauksena. Intohimoinen lukeminen syntyy, kun lukemisesta tulee niin kiehtovaa, että sisäinen motivaatio kasvaa kontrolloimattoman suureksi. Niin kävi 1947 syntyneelle miehelle alakouluikässä, kun hän kertoi saaneensa selville, että hän sairaalan mekaanikon lapsena saisi käyttää sairaalan kirjastoa. Kun hänelle paljastui kirjaston olemassaolo, ei lukemisesta ollut tulla loppua. ”Kun minulle oli selvinnyt, että lainaaminen oli ilmaista, aloin kantaa kotiin seikkailu- ja tietokirjoja. Se oli ahmivaa lukemista.” (SKS Kra EL M1947, 13–14.) Kirjat toivat uuden ulottuvuuden vähävaraisen kodin lapsen elämään. Hän ihaili pihapiirinsä isompien lasten koulukirjoja ja tuli onnelliseksi, kun vanhemmat saattoivat hankkia hänelle kaksi koulukirjaa. Ne hän luki monta kertaa.

Ennen vuotta 1960 syntyneet kertoivat lukeneensa usein kaiken ulottuvilla olevan. Eräs nainen kertoo: ”Minua kalvoi voittamaton intohimo kirjoihin, luin kaiken, minkä käsiini sain. Osasin kansakouluun mennessäni liki ulkoa sisarusteni koulukirjat--” (SKS Kra EL N1937, 550.) Kodeissa ei yleensä ollut paljoa kirjoja ja esimerkiksi isosisarusten koulukirjat olivat aarteita. Kuvatun kaltainen tilanne oli tavallinen, mikäli lapsi oppi lukemaan ennen kouluun menoa. *Elämää lukijana* -kertomusten mukaan sanomalehtien lisäksi kodeissa ei ollut juurikaan muuta luettavaa, paitsi uskonnollista kirjallisuutta sekä mahdollisesti joitain ammattikirjoja.

Suuri osa aineiston varttuneemmista kirjoittajista asui maaseudulla ennen 1970-lukua. Koulun alettua avautui mahdollisuus päästä kirjastoon, sillä ennen vuotta 1970 lapset saivat lukemista pääsääntöisesti koulukirjastoista kuten aineistossa kerrotaan. Yleiset kirjastot sijaitsivat usein kaukana kotoa: kunnan keskustassa, pienemmällä paikkakunnilla koulussa tai jopa jonkun kodissa, maatalossa. Kirjastojen aukiolot olivat hyvin rajalliset. Koulujen kirjastot olivat kertomusten mukaan tyypillisesti auki vain yhtenä päivänä viikossa, tunnin koulupäivän jälkeen lauantaisin. Myös lainakirjojen määrää saatettiin rajoittaa: kertomusten mukaan kirjoja sai lainata kerralla kahdesta neljään kappaletta, määrä saattoi kytkeytyä koulumenestykseen.

Kertomuksista heijastuu yhteiskunnan modernisaatioprosessi: Kirjastolain 1961 myötä etenkin maaseudun yleisten kirjastojen rahoitus kasvoi ja kirjojen lainamäärä kolminkertaistui 1970-luvulla (kaupungeissa kaksinkertaistui). 1970-luvulla myös koulutusjärjestelmä uudistui peruskoulujärjestelmän myötä. (Mäkinen 2001, 127–128, 136–137.) Vähitellen 1950–1960-luvuilla syntyneiden kertomuksissa lukemisen hankinnan kuvaaminen jäi sivurooliin. Kirjastoista kerrottiin kyllä, mutta eri merkityksessä kuin nuikempina aikoina. Laajempien aukioloaikojen myötä kirjastoissa alettiin viettää aikaa ja kirjavarannot tulivat arkipöydäksi, kun kirjoja oli varaa hankkia koteihin.

Etenkin maaseudulla oli tavanomaista, että lukemista ei arvostettu ja sitä jopa rajoitettiin. Vanhempien kouluttamattomuus vaikutti lukemisen arvostukseen. Aiemmin mainittu

kirjaston löytänyt mies kertoi vanhempiensa huolestuneen lukemisesta, koska he pelkäsivät sen häiritsevän koulunkäyntiä ja muuta tärkeää. ”Lainaamista rajoitettiin, kirjojen lainaaminen kiellettiin lukukausien aikana kokonaan ja lopulta lainauskielto muuttui aivan ehdottomaksi. Vanhemmilleni kirjat eivät juuri olleet avautuneet, oikeat asiat opittiin heidän mielestään työssä, ei niitä opittu kouluja käymällä tai kirjoja lukemalla.” (SKS Kra EL M1947, 14.) Jos lukemista joistain syystä kerrottiin rajoitetun, se johti salaa lukemiseen, kuten tässä tapauksessa. Salaa lukemista tarkastelen seuraavassa osassa.

Työntekoa arvostettiin lukemista enemmän myös 1945 syntyneen naisen kertomuksessa, mutta hän kertoi ettei lukemista rajoitettu, vain ”moitittiin” (SKS Kra EL N1945, 716). Ehkä jossain määrin pelättiin myös lukemisen vaaroja, kun vallalla oli ymmärrys että kirja voi lumota lukijansa (Mäkinen 2013, 8). Aineistosta voi tulkita luku-harrastuksen muuttuneen: Luku-harrastus sallittiin ja hyväksyttiin, mikäli vanhemmat itse lukivat. Mitä kauemmas mennään ajassa taaksepäin, sitä harvinaisempaa oli, että maatalojen aikuiset lukivat kirjoja. Aikuiset edustivat sukupuolvea, jonka oli harvoin mahdollista kouluttautua ja oppia arvostamaan lukemista.

Eräs mieskirjoittaja kuvasi joidenkin lasten käyttäneen maaseudun vanhempien tietämättömyyttä hyväkseen: ”Joillekin maatalon lapsille kirjaston lainakirjat edustivat myös pakotietä kotitilan töistä: yksinkertaiset vanhan kansan vanhemmat uskoivat koulua varten todella pitävän lukea kokonaisen kirjan illassaan...” (SKS Kra EL M1972, 254.)

Lukeminen ja kirjojen maailma aiheuttivat riippuvuutta pian lukutaidon oppimisen myötä useille kirjoittajille lapsuusiässä. Ulkomaailma unohtui, kirjaan saattoi uppoutua niin, että ei kuullut tai nähnyt mitään ja kaikesta muusta tuli hetkellisesti merkityksetöntä. Naiskirjoittaja sai 10 vuotta täytettyään viimein lukea Muumipeikon ja pyrstötähden: ”Luin tämän teoksen siltä istumalta. En kuullut, kun käskettiin ruokapöytäen enkä laittanut itselleni petiä ennen viimeisen sivun kahlaamista.” (SKS Kra EL N1955, 457.) Seuraavassa katkelmassa, kuten edellisessä, lukemista koetettiin aikuisten toimesta hillitä: ”Luin kotona paljon ja niin keskittyneenä, että äitini hermostui, kun en kuullut enkä nähnyt mitään.” (SKS Kra EL N1975, 800.)

Intohimoinen lukeminen sivuutti tarpeen tullen ympäristön asettamat vaatimukset, kuten kertomuksissa käy ilmi. Naiskertoja luki koulunkäynnin kustannuksella:

Kuitenkin kun aloin lopulta lukea, luin paljon! Menin huoneeseeni istumaan sängylle (usein valuin makuuasentoon) ja luin ja luin. Luulen että tästä sai aika velton vaikutelman, sillä minua välillä patistettiin ulos. En ymmärtänyt mitä vikaa oli siinä että istun ja luen koko päivän. Samaa vauhtia aika niinkin kului, ja lisäksi hauskemmin! -- Luin huoneessani, ulkona, välitunneilla koulussa, autossa matkalla jonnekin (joka kerta tuli huono olo mutta luin siitä huolimatta), muutaman kerran jopa piilossa sängyn alla kun pinnasin koulusta koska en halunnut mennä kun kirja oli niin jännittävässä kohtaa! (SKS Kra EL N1984, 785.)

Intohimoinen lukeminen liitettiin ennen muuta lapsuusajan kokemuksiin. Tein huomion, että aikuisikäisten lukukokemuksiin liitetään intohimoista lukemista vastaavia kuvauksia, mutta se eroaa hieman intohimoisesta lukemisesta. Nimitän sitä pakonomaiseksi lukemiseksi ja se on intohimoisen lukemisen aikuistunut muoto. Intohimoiseen lukemiseen verrattuna pakonomainen lukeminen on kontrolloidumpaa ja tietoisempaa. Aikuisten tekemisiin liittyy vastuiden ja velvollisuuksien taakka. Aikuinen saattaa yhä uppoutua lukemaan, mutta hän tiedostaa ympäristön tai uppoutumisen seuraukset. Naisen kertomus kuvaa intohi-

moista suhtautumista lukemiseen tilanteessa, jossa hän havahtui tilanteen sisältämään riskiin:

Asunto oli vanha omakotitalo jossa oli iso puuhella, muistan erään kerran kun hellalla oli takana pesuvati missä kiehui lasten pyykki ja etulevyllä oli kastikepannu ja minulla oli toisessa kädessä kirja jota luin toinen käsi ruskiti kastike jauhoja, koska se on jäänyt mieleeni taisi silloin tulla ajatus, että pitää lukea silloin kun on aikaa eikä sotkea kaikkea sekaisin. (SKS Kra EL N 1933, 169.)

Eräs nainen (SKS Kra EL N1966, 307) kirjoittaa lukemisen olevan hänelle välttämättömyys, lähes yhtä tärkeää kuin syöminen ja hengittäminen. Useat kirjoittajat kertoivat kantavansa kirjaa kaikkialle mukanaan, jotta voisivat lukea aina kulkiessaan julkisilla kulkuneuvoilla tai istuessaan odotushuoneissa. Joidenkin taas on luettava iltaisin edes vähän, sillä muuten ei ole mahdollista nukahtaa.

Salaa lukeminen

Lukukokemuskertomuksissa ennen 1950-lukua syntyneet lukivat enemmän salaa kuin sen jälkeen syntyneet. Salaa luettiin kolmesta syystä: lukemista ei hyväksytty, kirja ei ollut sopiva lapselle tai lukemisen ajankohta oli väärä. 1950-luvulla tai sen jälkeen syntyneet lukivat salaa lähinnä väärään aikaan. Kuten aiemmin mainitsin, salaa lukeminen liittyy lähes poikkeuksetta lapsuusiän lukukokemuksiin. Aikuiset määrittivät, miten lasten tuli viettää aikaansa ja että he täyttivät velvollisuutensa, kuten kävivät koulussa ja nukkuivat riittävästi.

Ensimmäisessä esimerkissä mies kertoo olosuhteista, joissa lukemista ei hyväksytty. ”Kehittelin erilaisia ratkaisuja rajoitusten kiertämiseksi. Luin esimerkiksi kansakoululuvuosina iltaisin peiton alla taskulampun valossa.” (SKS Kra EL M1947, 14.) Kertojan vanhemmat ensin rajoittivat lukemista, sitten kielsivät lukemisen kokonaan koulun lukukausien aikana.

Kun motivaatio on tarpeeksi vahva, ihminen keksii keinot saadakseen haluamansa. Seuraavissa esimerkeissä naiset lukivat liian nuorina aikuisten kirjallisuutta. Vuonna 1933 syntynyt nainen kuvailee tilannetta, jossa hän olisi halunnut lukea, mutta ilmeisesti mitään sopivaa ei löytynyt. ”Äitini joka oli kova lukija lainaili ystäviltaan kirjoja mitä luki ne oli niin sanottuja rakkausromaanien ja minä yritin kaapin ovien välissä salaa lukea niitä, ei se aina onnistunut. Äiti saarnasi että ei niitä saa lukea, kun et kuitenkaan mitään ymmärrä --” (SKS Kra EL N1933, 169.) Kirjoittajalle lainattiin myöhemmin lapselle sopivaa kirjallisuutta. Hän kertoo, että oli ilahduttavaa saada jotain luettavaa, kun hänelle annettiin opettajan pojan poikakirjoja, vaikka ei kaikkea ymmärtänyt niistäkään. Vuonna 1955 syntynyt nainen kertoo myös tilanteesta, jossa hän ei saanut sopivia kirjoja:

Seitsemän ikävuoteen mennessä olin lukenut kaikki meille tulleet lehdet kanteesta kanteen, Täällä Pohjantähden alla - trilogian äidiltä salaa sekä Leon Urisin Exoduksen, senkin äidiltä salaa, mutta isosiskoni yllyttämänä. Sellaiset kirjat, joita ei annettu pikkulasten käsiin, äiti piilotti eteisen komero- ja säilytyshuoneeseen. Me löydettiin ne aina, kun äiti oli navetassa tai kaupassa. Muistan vieläkin sen hämyisen vaatekasoja täynnä olevan komeron, jossa istuin ja ahmin näitä kirjoja kiireesti kuulostellen samalla äitini pontevia askelia tulevaksi. (SKS Kra EL N1955, 456.)

Hän kertoi kirjojen aiheuttaneen tavattomasti painajaisia – ja kirjoitushetken tietoisuudella kommentoi, ettei ihmettele painajaisia. Kun kirjoittaja kertoi aloittaneensa kansakoulun, sai hän käyttää koulun kirjastoa ja sai lainata itselleen luettavaa. Edellisten esimerkkien kertomuksista voi tulkita, että naiset lukivat salaa, sillä he tahtoivat lukea. He eivät alle kouluikäisinä päässeet kirjastoon omana aikanaan. Lapselle ei välttämättä ole niin suurta merkitystä, mitä kirjat olivat, jos ei ollut tietoa vaihtoehtoista.

Jotkut kertoivat lukeneensa salaa piilottaen kirjaa läksykirjojen alla, kuten tämä vuonna 1930 syntynyt nainen:

Mutta jos sai luiskahdettua vaarin kamarin pöydän ääreen 'läksynsä' lukemaan, oli mukana, tietysti, lainakirjoja kirjastosta, ja niitä yritti ahmia läksyjen kustannuksella. Kun isoäiti, tai täti pisti päänsä ovesta kysyäkseen eikö läksyt olleet jo luetut, pistin lainakirjan postillan alle ja läksykirja lepäsi postillan auki olevassa kohdassa. (SKS Kra EL N1930, 355–356.)

Seuraavan maatalon tyttären kertomuksen mukaan hänelle oli jännittävä seikkailu löytää 1940-luvulla kesäisin valoisassa salaisia paikkoja, jonne saattoi mennä rauhassa lukemaan: ”Olin niin innokas lukemaan, että piilouduin kesäisin kotini takana olevaan tuuheaan koivuun (en silloin tiennyt Lönnrotista mitään), syksyisin menin kotini muhavitille suureen ’evakkolaatikkoon’ piiloon lukemaan.” (SKS Kra EL N1937, 551–552.) Kertojan vanhemmat eivät rajoittaneet lukemista, mutta kirjoittaja silti halusi piiloutua omaan rauhaan lukemaan, pakoon sisaruksiaan. Pimeämpinä vuodenaikoina pienessä kodissa kaikki kävivät nukkumaan aikaisin illalla, kun aamuvarhaisella vanhempia odottivat navettatyöt. Sellaisessa kodissa, jossa useat perheenjäsenet nukkuivat samassa huoneessa, ei ollut mahdollista lukea salaa muiden nukkuessa.

Vuonna 1942 syntynyt kertoja sen sijaan koetti kertomuksensa mukaan lukea salaa monen nukkujan huoneessa:

Kuinka ihanaa olikaan lukea sängyssä jotain kirjaa, mutta myöhään palava pöytälamppu kavalsi aikeet ja siitä tuli sanomista kun samassa huoneessa oli muitakin nukkujia. Kerran keksin kääriä hartioilla pidettävän virkatun luku-nuttuni lampunvarjostimen ympärille himmentimeksi. Käry kävi silläkin kertaa, siinä käryivät myös lukunuttu ja lukulamppu käyttökelvottomiksi. (SKS Kra EL N1942, 645.)

Salaa muiden nukkuessa, eli luvattomaan aikaan, lukivat nuorimmat kertojat. Heillä oli omat huoneet, kuten kertomusten perusteella 1970–1980-lukujen lapsilla alkoi usein olla. Yksi heistä kertoo: ”Luin salaa koska luin väärällä hetkellä. Luin koulupäivän aikana sängyn alla tai kouluiltana kolmelta yöllä. Minulla oli yöpöydän laatikossa taskulamppu peiton alla lukemista varten. Olin varmasti koulussa turhauttava oppilas.” (SKS Kra EL N1984, 785.)

Tietoa etsivä lukeminen

Vapaa-ajan lukemistosta ammennetaan monenlaista tietoa, vaikka kysymyksessä ei olisi-kaan tietokirja. Kaunokirjallisuudesta tieto erilaisissa muodoissaan vaikuttaa enemmän löytyvän tiedostamatta kuin että sitä tietoisesti etsittäisiin. Kokemukseen perustuen sopivaa tietoa tai vertaistukea voidaan myös tietoisesti etsiä kaunokirjallisuudesta. Vapaa-ajan lukemistoon kuuluvat joillekin myös tietokirjat, joista tietoa ilmiselvästi etsitään.

Seuraava kertoja muistelee löytäneensä tietoa:

Kotiini oli jo silloin [kun koulun lainakirjasto avattiin] hankittu Välskärin kertomukset, ne ehti lukea moneen kertaan ja mikä suuri apu niistä on ollut-kaan historiaan tutustumisessa. Vaikka Topelius on elävöittänyt kertomuksia itse luomillaan henkilöillä, tapahtumat kulkevat kronologisessa aikajärjestyksessä loistavina ajan ja tapojen kertomuksina, tosin aika sotaisina, mutta miten kauniisti kuvattuina. (SKS Kra EL N1940, 831.)

Kirjoittaja sai tutustua lapsuudessaan ja nuoruudessaan historiaan mielekkäällä tavalla. Kaunokirjallisuuden on huomattu opettavan historiaa ja laajentavan maailmankuvaa sekä lisäävän tietoa toisista kulttuureista (Usherwood & Toyne 2002, 36–37).

Moni kertoja koki saavansa lukemalla tietoa ja ymmärrystä muusta maailmasta, kuten seuraava kertoja: ”Elämäni kohokohdat ovat suuri perheeni, melko vähälukuiset, mutta sitä paremmat ystäväni, ja lukutaitoni, joka vie minut ulos maailmaan, tietoon, suruun, iloon, ihastukseen, vihastukseen, koko elämän rikkaaseen kirjoon.” (SKS Kra EL N1930, 365; ks. myös esim. SKS Kra EL N1968, 341). Etenkin ennen 1970-lukua syntyneet kirjoittajat liitivät lukukokemuksiin maailmankuvaa avartavia merkityksiä.

Lukukokemuksista löydettiin myös toisenlaista tietoa. Lukeminen vahvisti kirjoittajien itseymmärrystä. Tällaisia merkityksiä lukukokemuksiin liittivät yhä useammin 1940-luvulla ja sen jälkeen syntyneet kirjoittajat. Lukemalla kirjoittajat saivat vastauksia johonkin tiedostettuun tai tiedostamattomaan, kuten tämän naisen kertomuksessa:

Lukukokemukset ovat antaneet kaikissa elämän vaiheissa sitä, mitä tiedottomasti tai tietoisestikin olen kaivannut ja jota olen ehkä elämässä ilman jäänyt. Antoi ennen kouluikää, koululaisena, nuorena aikuisena kuin myös kaikkina niinä vuosikymmeninä, joina olen saanut elää. Ennen kaikkea, antoi arjelle juhlan. Antoi unelmille siivet. (SKS Kra EL N1940, 831.)

Kirjat sanoittivat ja toivat tietoisuuteen syviä ajatuksia, jotka olisivat muutoin olleet epäselviä tunnetiloja. Oli helpottavaa saada asiat lokahtamaan. Kirjoista etsittiin myös tulkintaa elämään: ”Hain kai lukemalla ja kirjoittamalla selitystä kaikkeen mahdolliseen ikiaikaiseen mieltä askarruttavaan ja ihmeelliseen, pelottavaankin; elämään, joka vähitellen alkoi avautua laajemmaksi edessäni” (SKS Kra EL N1966, 306.) Lukukokemukset merkitsivät kokemusten ja ymmärryksen täydentymistä tavoilla, joita kertojat eivät osanneet odottaa: ”Kirjallisuus vahvistaa ajattelua ja tunne-elämää parhaimmillaan, antaa uusia tapoja ajatella ja näkökulmia” (SKS Kra EL N1946, 723). Kirjoista löytyi selityksiä valinnoille tai niistä löytyi virkistäviä vaihtoja omille ajatuksille.

Kirjoista saattoi myös löytää samastumisen kohteita, kuten seuraavissa kertomuksissa: ”Romaaneissa pääsin katsomaan toisten elämään ja sain sieltä vertaistukea. Kirjat auttoivat itsenäistymään, oman tien kulkemiseen ja luottamaan itseensä.” (SKS Kra EL N1943, 44.) Kirjoista löytyi tukea omalle ajattelulle ja omille valinnoille. Moni kirjoittaja koki avartavaksi huomata, että ei ole yksin ajatustensa kanssa. ”Merkittäviä olivat myös *Tiina*-kirjat, joissa ensi kertaa kohtasin itseni kaltaisen, omapäisen ja rymyvän tyttölapsen; Juhani Ahon *Juha*, jossa ensi kertaa koin ymmärtäväni miehiä; Terry Pratchett suorastaan outoutta ylistävillä teoksillaan joiden avulla koin voivani olla juuri niin kummallinen kuin haluan.” (SKS Kra EL N1984, 787.) Kirjat auttoivat jäsentämään itseymmärrystä. Catherine Sheldrick Rossin (2006, 160) tutkimusten mukaan paljon lukeville lukeminen antaa kokemuksia, joita he eivät muutoin voisi saada. Kirjan lukemisesta syntyvien kokemusten voisi kuvaila jäljittelevän aidon tuntuisesti, mutta turvallisesti oikeaa elämää ja kokemattomia koke-

muksia. Aiemmin esitelty käsite esteettinen illuusio merkitsee juuri tällaista jäljittelyn kokemista.

Itseymmärryksen ja käsityksen muista kerrottiin kehittyneen, myös lukijoiden myötätunnon kerrottiin kasvaneen lukemisen myötä. Samanlaisia tuloksia on esitetty myös Usherwood ja Toyne (2002, 38–39) lukututkimuksessa.

Eskapistinen lukeminen

Eskapistisesti luetaan, jotta voisi paeta arkea tai jotain ikävää elämässä. Eskapistisen lukemiseen liittyy usein tietoinen tavoite rentoutumisen tunnetilasta. Eräälle naiselle lukeminen tuntui olevan perin olennainen selviytymiskeino: ”Kun menin naimisiin 24 vuoden vanhana ja tein neljään vuoteen kolme lasta, lukeminen oli se joka piti järjen päässä” (SKS Kra EL N1933, 169). Vuonna 1940 syntynyt nainen kertoo lukemisen tärkeydestä myös ruuhka-vuosien aikana. Hän ei tasapainoillessaan työn, opiskelun, perheen ja talouden ylläpidon lomassa voinut eikä halunnut jättää lukemista vähemmäksi.

Lukemiseen piti olla aina aikaa, ilman sitä olisi sielu kuihtunut, ja kuihtuikin, kun oma etu jäi toisten hyvinvoinnista huolehtimisen jalkoihin. Eikä sitä aikaa ollut kuin illoin vuoteeseen kallistuneena uppoväsyneenäkin. Täytyi lukea, täytyi katkaista päivän kiire, rytmi, täytyi paeta sinne sinisille vuorille, olkoonkin kulloinkin romaanit, elämäkerta tai muu sellainen, raaka tai kova, tosi tai mielikuvituksen tuote, pois piti kuitenkin arjesta päästä ennen unen siunaavaa virvoitusta ja aivojen täydellistä lepoa. (SKS Kra EL N1940, 833.)

Lukeminen merkitsi vapautta: ”Lukeminen on aina ollut minulle tapa rentoutua. Voin lukea missä vain ja sulkea ympäröivän maailman ulkopuolelleni.” (SKS Kra EL N1971, 326.) Lukeminen toi kertomusten mukaan arkea pakeneville kirjoittajille tasapainoa elämään.

Jos kirjoittajat halusivat paeta jotain ikävää elämässään, he tavoittelivat niin ikään rentoutumista, mutta kirjat saattoivat tarjota myös lohtua. Vuonna 1949 syntynyt nainen sai tukea ja voimia kirjoista:

Kirjojen tuoma mielikuvitus toimi apuna nuoruuden ongelmissa. Se vaikutti myös myöhemmin ammatinvalintaanikin, sillä yliherkkänä, ujona ja eristäytyvänä sain leiman lahjattomuudestani. Jos jokin asia ei koulussa kiinnostanut, siirryin omaan maailmaani. Kuitenkin sisimpääni jäi jälki lukemastani. Päätin jo nuorena, että vielä minä näytän kaikille epäilijöilleni, että osaan ajatella. Näin on tapahtunut. En enää hetkeäkään epäile omia taitojani. (SKS Kra EL N1949, 172.)

1970-luvulla lapsuutta elänyt mies kuvaili kirjallisuutta turvapaikkanaan: ”Sättimistä ja sysimistä oli toisinaan niin runsaasti, että kirjat ja sarjakuvat toimivat ainoina pakopaikkoina lasta/nuorta ahdistavasta todellisuudesta.” (SKS Kra EL M1972, 253.) Muuan nainen kertoi kokeneensa turhautumista koulussa, tullessa siitä levottomaksi ja paenneensa tapahtumista seurannutta kiusaamista lukemiseen:

Koulussa jouduin jo ensimmäisellä luokalla opettajan silmätikuksi sen vuoksi, että koulukirjojen tehtävät olivat minulle liian helppoja ja sain usein lisätehtävätkin tehtyä ennen muita. Koska tunneilla ei saanut lukea omia kirjoja, muutuin herkästi levottomaksi ja istuin useamman kerran käytävällä, koska opettajan mielestä häiritsin muita. Kolmannella luokalla opettaja onneksi

vaihtui, mutta kiusaaminen alkoi toden teolla entisen opettajan käytävälle käskemisen takia ja se sai minut lukemaan entistä enemmän. (SKS Kra EL N1989, 318.)

Lukukokemusten kerrottiin tuoneen lohtua myös tilanteessa, kun lapsi jouduttiin eristämään taudin takia kotoa:

Kaksitoista–kolmetoistavuotiaana jouduin tulirokon takia eristyksiin Joensuuun kaupunginsairaalan kulkutautiosastolle. Siellä ei ollut muita potilaita eikä kukaan saanut käydä minua katsomassa. Radiota ei ollut eikä tietenkään vielä tuolloin televisiosta tietoaakaan. Onneksi kylmän potilashuoneen pimeällä käytävällä oli kirjakaappi. [...] Olen varma, että nuo kirjat edistivät parantumistani samalla kun lievittivät koti-ikäväni. (SKS Kra EL N1942, 644.)

Tämä nainen lähetettiin lapsena serkkujen luo ”pitkähköksi” aikaa. Serkku luki satuja hänelle: ”Ne lukuhetket lievittivät koti-ikävää. Kotona sisarukset olivat rokkotaudissa, ja minua yritettiin noin suojella rokolta.” (SKS Kra EL N1946, 721.)

Usherwood ja Toyne julkaisivat brittiaikuisten lukukokemuksia tarkastelleen tutkimuksensa vuonna 2002. Eskapismia voi ajatella myös heidän mukaansa lukukokemuksen merkityksenä sinällään, joka tarjoaa lukijoille rentoutumista tai mahdollisuutta unohtaa hetkelisesti nykyhetki. Eskapismi on myös pakokeino, jonka avulla voi uppoutua toiseen maailmaan (Usherwood & Toyne 2002, 35–36). Myös eskapismi yhdistyy näin esteettisen illuusion käsitteeseen.

Arkea pakeneva lukeminen yhdistää eri vuosikymmenillä syntyneitä kirjoittajia. Kirjat ovat ajattomasti suoneet aineiston kirjoittajille tilan, jonne on voinut sulkeutua ahdistavuuksilta ja ikävyyksiltä. Eri vuosikymmenillä eläneet ovat saaneet voimia selvitä elämäntilanteistaan uppoutumalla kirjojen maailmaan.

Viihdyttävä lukeminen

Kohti aikuisikää lukemisen koettiin usein vakavoituvan ja tulevan tietoisemmaksi. Toisaalta lukeminen toi kiireiseen elämänvaiheeseen työn ja arkirutiinien lomassa vastapainoksi elämyksiä ja viihtymistä. Jossain määrin vastapainon tavoite on lähellä eskapistista lukukokemuksen tavoitetta, mutta eskapismin ja viihtymisen merkityksissä on hienoinen ero. Ero eskapismin ja viihtymisen välillä on kirjoittajan antamassa painotuksessa: millainen merkitys lukukokemukseen liitettiin. Viihteellinen ja elämyksellinen lukeminen kuvaa sitä, että lukemisen avulla halutaan saavuttaa miellyttävä tunnetila, kuten esteettisessä illuusiassa. Se on tavoite sinänsä, ei niinkään se että pyritään pakenemaan jotain elämän osa-alueita. Jotkut kirjoittajat kuvasivat lukuhetkiä elämyksellisinä tunnelmina, pysähtyen muistonsa äärelle.

Vuonna 1937 syntyneelle naiselle satujen kieli ja kauniiden vaatteiden kuvaukset tarjosivat unohtumattomien elämysten merkityksiä:

Rakastin satukirjoja, Aili Somersalon Päivikin satu ja Mestaritontun seikkailut olivat aivan ihania pienelle sota-ajan tytölle, joka ei voinut uneksiakaan kauniista vaatteista. Satujen ja yleensäkin kirjojen kieli oli oikea aarrearkku. Makustelin uusia ja outoja sanoja ja käsitteitä, keräsin niitä muistini 'käsite-arkkuun'. (SKS Kra EL N1937, 551.)

Sadut toivat tytön tietoisuuteen uusia asioita, joita hän ei olisi osannut kuvitella ilman kirjoja.

Vuonna 1955 syntynyt nainen oli kotoisin niukoista oloista ja hänelle elämyksellinen ja arvokas muisto oli ensimmäinen, oma kirja. Hän kertoo olleensa ensimmäinen sisaruksistaan, joka sai lahjaksi oman kirjan.

Sain kirjan äidiltä syntymäpäivänäni ja olin haltioissani. Olen lukenut kirjan kymmeniä, ehkä satoja kertoja. Muistan että luin sinä päivänä kirjaa niin kauan, kun tuvan katossa riippuva kaasulamppu sammutettiin ja heräsin aamulla äidin lähdettyä navettaan ja luin kirjan loppuun siihen mennessä, kun hän tuli navetasta. (SKS Kra EL N1955, 458.)

Ensimmäinen oma kirja on erityisen tärkeä ja muisto on nostalginen. Nainen on lukenut kirjan lukemattomia kertoja päästäkseen aistimaan nuo kalliit hetket yhä uudelleen.

Eräs nainen kuvailee kirjaan uppoutumisen lumoa: ”Kirjailija oli luonut sellaisen maailman, jota olin kaivannut ja jossa elämänkin monta päivää vielä sen jälkeen, kun kirja oli jo luettu. Muistan kipeän haikeansuloisen olon kirjan loputtua; kuinka olisin halunnut viipyä sen sivuilla vielä pitkään.” (SKS Kra EL N1966, 306.) Kirjailijan taitavan kerronnan ja lukijan mielikuvituksen ansiosta kirjan maailma voi vaikuttaa hykerryttävän aidolta, jonne nainen on päässyt todentuntuisesti mukaan.

Vuonna 1971 syntynyt nainen kertoo tarinoihin uppoutumisen virkistävän häntä:

Nykyään lukeminen merkitsee minulla lomaa. Lomaa töistä tai lomaa opinnoista, sitä kun on lupa lukea jotakin vain levon, virkistykseen ja viihteen vuoksi. Joskus en lue pitkiin aikoihin ja kun taas aloitan, luen useita kirjoja putkeen. Yritän löytää kirjoja, joissa ei ole niin väliä, vaikka ne joutuvatkin keskeyttämään pitkäksikin aikaa. Kun kirja tempaa mukaansa, en välitä, vaikka yöunet jäävät vähiin. Tiedän kirjan virkistävän minua toisella tavalla. (SKS EL N1971, 329.)

Kirjojen tarjoamat elämykset nainen kokee rentouttavan ja palauttavan mieltä ja kehoa. Hän saa lukukokemuksista voimia.

Lukeminen luo erilaisia tunnetiloja: ”Lukeminen on enemmänkin kuin sanojen aistimista. Lukeminen on intertekstuaalista, avartavaa, ymmärrystä herättävää, kiehtovaa, koskettavaa ja hauskaa, monesti myös ahdistavaa tai surullistakin. Sanoilla on aivan valtava voima.” (SKS Kra EL M1989, 504.)

Viihdyttävän lukemisen teema vaikuttaa olevan niin ikään kirjoittajan syntymäajankohdasta riippumaton, kuten eskapistisen lukemisen teema. Kaikkiaan viihdyttävään ja eskapistiseen lukemiseen liittyviä merkityksiä mainittiin hieman muita vähemmän. Toisaalta, viihdyttävä ja eskapistinen lukeminen liittyvät paljolti toisiinsa, viihdyttävä lukeminen voisi olla myös osa eskapistista lukemista. Teemojen liittymistä toisiinsa pohdin viimeisessä osassa.

Lopuksi

Lapsuuden ja nuoruuden kokemusten merkitykset saavat kertomuksissa suuren roolin ja lapsuusajan lukukokemukset kuvataan usein nostalgisina. Varttuneimmat kirjoittajat liittävät lapsuus- ja nuoruusiän kokemuksiinsa kirjoista ja kirjastoista suurenmoisia ja riemuntäyteisiä elämyksiä. He lukivat usein kaiken, mitä löysivät – kirjoja oli niukasti tarjolla ja luettavan saamiseksi nähtiin vaivaa. He saivat lainata kirjoja koulujen kirjastoista ja kokivat kirjojen avartaneen heidän maailmankuvaansa. Heidän suhtautumisensa lukemiseen oli intohimoista ja he saattoivat lukea salaa.

Kirjojen lukemista salailtiin kolmesta syystä: lukeminen ei ollut hyväksyttyä, kirja ei ollut sopiva tai ajankohta oli väärä. Kaikki kolme syytä liittyy varttuneimpien kirjoittajien kokemusten merkityksiin, väärään aikaan lukivat nuorimmat kertojat, lähinnä 1950-luvun jälkeen. Nuorimmat artikkelin aineiston kirjoittajista kertoivat kokeneensa kirjojen maailman myös vetovoimaisena, mutta heidän kertomuksissaan kirjaa ei koettu enää niin erityislaatuiseksi tai ihmeelliseksi esineeksi. Kirjojen määrä kasvoi kodeissa ja kirjastoista tuli helpommin saavutettavia. Kirjoista tuli arkipäiväisempiä, mutta tarinoiden lumo ei ole haihtunut.

Lukukokemusten merkitysten teemat kertovat eri tasoilla kertojien lukukokemusten merkityksistä. Esiin nousseet teemat intohimoinen lukeminen ja salaa lukeminen, tietoa etsivä lukeminen, viihdyttävä ja eskapistinen lukeminen, liittyvät monelta osin toisiinsa ja menevät myös päällekkäin. Kun lapsi alkaa lukea itsenäisesti, voi lukeminen herättää intohimoisen suhtautumisen lukemiseen. Intohimoista lukemista saattaa seurata salaa lukeminen, mikäli lukemista jostain syystä rajoitetaan.

Tietoa etsivän lukemisen kerrotaan merkitsevän maailmankuvan avartumista ja vahvistavan itseymmärrystä. Mainittuja merkityksiä koetaan myös eskapistisen tai viihdyttävän lukemisen tavoitteina. Eskapistisesti luetaan joko arkea tai jotain ikävää elämässä paeten. Eskapistisen lukemisen tavoitteena saattaa olla rentoutuminen, joka on sama kuin viihdyttävään lukemiseen liitettyissä lukukokemuksissa. Eskapistisen lukemisen tavoitteena voi myös olla jotain ikävää asiaa pakeneminen. Lukukokemukselta haetaan tällöin usein myös lohtua ja vertaistukea. Jos lukija etsii lohtua, löytyy yhtymäkohtia tietoa etsivään lukemiseen. Viihdyttävää lukemista kertoivat kaivanneensa sananmukaisesti ne, jotka halusivat hetkeksi piristystä arkeen. Yksi kertoi viihtyvänsä, kun liitti kokemukseensa rentoutumisen merkityksiä, toinen virkistymisen ja kolmas uppoutumisen lumoavia merkityksiä.

Uppoutumisen, eli kirjallisuuden tutkimuksessa esteettisen illuusion, lumo tuntuu yhdistävän kaikkia kertomuksista esiin nousseita lukukokemusten merkitysten teemoja. Uppoutumisen tavoittelu liittyy niin intohimoiseen lukemiseen kuin sitä seuraavaan salaa lukemiseenkin. Esteettisen illuusion ja miellyttävän tunnetilan tavoittelu yhdistyy myös tietoa etsivään lukemiseen. Ihminen kokee pääsevänsä matkalle oman elinpiirinsä ulkopuolelle tai saavuttavansa ymmärrystä mielestään ja ajattelustaan. Miellyttävän tunnetilan tavoittelu vaikuttaa liittyvän itsestään selvästi viihdyttävään ja eskapistiseen lukemiseen. 2010-luvulla puhutaan myös immersioista, joka on totuttu liittämään ensisijaisesti virtuaalisen todellisuuden toteutuksiin, elokuvataiteeseen sekä tietokonepeleihin (Schaeffer & Vultur 2005, 237–239).

Kirja koetaan edelleen 2010-luvulla merkittäväksi elämysten ja ymmärryksen kasvattamisen välineeksi kertojien lukukokemuksissa. Koska rinnalla on myös paljon muita medioita, on kirja ymmärrettävästi saanut huomattavia kilpailijoita. Tämä kulttuurinen muutos on havaittavissa *Elämää lukijana* -keruun teksteissä, joissa kirjan kerrottiin tarjonneen sitä uskomattomampia ulottuvuuksien ja elämyksien kokemuksia, mitä kauemmas historiassa kokemus sijoittuu.

Lähteet

Painamattomat lähteet

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto (SKS Kra). Perinteen ja nykykulttuurin kokoelma. *Elämää lukijana* -keruu 2014 (EL).

Internet-lähteet

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, SKS – *Elämää lukijana* -kysely [www-lähde]. < <https://www.finlit.fi/fi/elamaa-lukijana#.WwQDktOFOgQ> > (Luettu 25.2.2018).

Kirjallisuus

- Braun, Virginia & Clarke, Victoria 2006. Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology* 3 (2), 77–101 [www-lähde]. < http://eprints.uwe.ac.uk/11735/2/thematic_analysis_revised > (Luettu 13.7.2018).
- Heikkilä-Halttunen, Päivi. 2015. *Lue lapselle! Opas lasten kirjallisuuskasvatukseen*. Jyväskylä: Atena.
- Hyvärinen, Matti 2007. Kertomus ja kertomuksen rajat. *Puhe ja kieli* 27(3) 127–140 [www-lähde]. < <http://www.uta.fi/yky/yhteystiedot/henkilokunta/mattikhyvarinen/index/pk0307hyv%C3%A4rinen.pdf> > (Luettu 21.2.2017).
- Huotilainen, Minna & Peltonen, Leeni 2017. *Tunne aivosi*. Helsinki: Otava.
- Kidd, David C. & Castano, Emanuele. 2013. Reading literary fiction improves theory of mind. *Science* 342 (6156), 377–380.
- Korkiakangas, Pirjo 1999. Muisti, muistelu ja perinne. Teoksessa Lönnqvist, Bo, Kiuru, Elina & Uusitalo, Eeva (toim.), *Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatusta etnologiatieteen*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 155–176.
- Krashen, Stephen D. 2004. *Power of reading: insights from the research*. 2nd edition. Westport: Libraries unlimited.
- Laurén, Kirsi 2006. *Suo – sisulla ja sydämellä: suomalaisten suokokemukset ja -kertomukset kulttuurisen luontosuhteen ilmentäjinä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimintuksia 1093. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lindblom, Tommi 2009. *Uuden median murros Alma Mediassa, Sanoma Osakeyhtiössä ja Yleisradiossa 1994–2004*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Mäkinen, Ilkka 2013. Luemme kuin munkit: mistä lukuhalu tuli ja mihin se menee? *Informaatiotutkimus* 32 (3–4), 1–10 [www-lähde]. < <https://journal.fi/inf/article/view/9446/6732> > (Luettu 15.5.2017).
- Mäkinen, Ilkka 2001. The Golden Age of Finnish Public Libraries: Institutional, Structural and Ideological Background since the 1960's. Teoksessa Mäkinen, Ilkka (toim.), *Finnish Public Libraries in the 20th Century*. Tampere: Tampere University Press, 116–152.
- Olsson, Pia 2016. Kyselyaineistojen dialogisuus. Teoksessa Korkiakangas, Pirjo, Olsson, Pia, Ruotsala, Helena & Åström, Anna-Maria (toim.), *Kirjoittamalla kerrotut. Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteenä*. Helsinki: Ethnos, 155–184.
- Peltonen, Ulla-Maija 2009. Rajaton kokemus – näkökulmia toiseen tietoon. Teoksessa Lounis, Kati & Tikka, Marko (toim.), *Työväki ja kokemus*. Väki voimakas no 22. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 11–26.
- Ross, Catherine, McKehnie, Lynne & Rothbauer, Paulette M. 2006. *Reading matters: What the research reveals about reading, libraries and community*. Westport: Libraries unlimited.
- Schaeffer, Jean-Marie & Vultur, Ioana 2005. Immersion. Teoksessa Herman, David, Jahn, Manfred & Ryan, Marie-Laure (toim.), *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. London: Routledge, 237–239.

- Squire, Corinne 2013. From experience-centred to socioculturally-oriented approaches to narrative. Teoksessa Andrews, Molly, Squire, Corinne & Tamboukou, Maria (toim.), *Doing narrative research*. Los Angeles: Sage, 47–71.
- Stahl, Sandra Dolby 1989. *Literary Folkloristics and the Personal Narrative*. Bloomington, Indiana: Indiana University Press.
- Sulkunen, Sari & Nissinen, Kari 2014. Suomalaisnuorten lukijaprofiilit. *Kasvatus* 45 (1), 34–48.
- Sulkunen, Sari & Nissinen, Kari 2012. Heikot lukijat Suomessa. Teoksessa Sulkunen, Sari & Välijärvi, Jouni (toim.), *Kestääkö osaamisen pohja? PISA 09*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2012: 12, 46–61.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2018. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Usherwood, Bob & Toyne, Jackie 2002. The value and impact of reading imaginative literature. *Journal of Librarianship and Information Science* 34 (1), 33–41.
- Watson, Erin M. 2015. The importance of leisure reading to health sciences students: results of a survey. *Health information and libraries journal* 33 (1), 33–48.
- Wolf, Werner 2014. Illusion (Aesthetic). Teoksessa Hühn, Peter et al. (toim.), *The Living Handbook of Narratology*. Hamburg: Hamburg University [www-lähde]. < <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/illusion-aesthetic> > (Luettu 12.2.2018).

FM Silja Juopperi valmistelelee väitöskirjaa informaatiotutkimuksen ja interaktiivisen median tohtoriohjelmassa Tampereen yliopistossa.